

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ Г.С. СКОВОРОДИ

ГРІНЧЕНКО ОЛЕСЯ МИКОЛАЇВНА

УДК 159.923.5; 159.9.072.432

КОГНІТИВНІ ОСОБЛИВОСТІ ПРОФЕСІЙНОГО САМОВИЗНАЧЕННЯ
СТУДЕНТІВ-ПСИХОЛОГІВ

19.00.07 – педагогічна та вікова психологія

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата психологічних наук

Харків – 2018

Дисертацією є рукопис

Роботу виконано в Національному технічному університеті «Харківський політехнічний інститут», Міністерства освіти і науки України

Науковий керівник:

кандидат психологічних наук, доцент,
Попова Галина Вікторівна, Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут», доцент кафедри педагогіки і психології управління соціальними системами імені І. А. Зязюна

Офіційні опоненти:

доктор психологічних наук, професор,
Кузікова Світлана Борисівна, Сумський державний педагогічний університет, завідувач кафедри практичної психології

кандидат психологічних наук,
Туркова Дар'я Михайлівна, Криворізький державний педагогічний університет, доцент кафедри практичної психології.

Захист відбудеться «2» червня 2018 р. о 10-00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 64.053.08 Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди за адресою: 61168, м. Харків, вул. Валентинівська, буд. 2, зал засідань.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди за адресою: 61168, м. Харків, вул. Валентинівська, буд. 2, ауд. 215-В.

Автореферат розісланий «27» квітня 2018 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

К.І. Фоменко

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження Актуальність дослідження когнітивних особливостей професійного самовизначення студентів-психологів обумовлена тим, що саме в межах професійної підготовки психолога у вищій школі відбувається формування ціннісних орієнтирів, професійних установок та мотивації, кар'єрних домагань та системи уявлень про майбутню професію та себе як фахівця.

Проблемі розвитку професійного самовизначення представників різних професій, у тому числі психологів, присвячені роботи таких дослідників, як К.О. Абульханова-Славська, Г.В. Акопов, С.А. Гільманов, Є.І. Головаха, Е.Ф. Зеєр, Є.О. Климов, Т.В. Кудрявцев, С.Б. Кузікова, Д.О. Леонт'єв, А.К. Маркова, Л.М. Мітіна, Ф.Парсон, Н.С. Пряжніков, Дж.Сьюпер та ін.. Вивченню особливостей професійно важливих якостей особистості психолога, вимог до компетентності та особливостей професійної Я-концепції сучасного психолога, а також науковим розробкам змісту, форм і методів підготовки практичних психологів присвячені дослідження І.П. Андрійчук, Ж.П. Вірної, А.О. Деркача, І.В. Ендебері, Н.Б. Іванцової, С.Д. Максименка, В.Г. Панка, Н.І. Пов'якель, Н.В. Чепелевої, Д.М. Туркової, Т.Б. Хомуленко та інших. Фокус уваги у дослідженні професійного самовизначення саме на когнітивних особливостях цього процесу зумовлений тим, що у дослідженнях вітчизняних (С.Б. Кузікова, М.А. Кузнецов, О.І. Кузнецов, К.І. Фоменко, Т.Б. Хомуленко, М.В. Яцюк) та зарубіжних (А. Бандура, К. Двек, Е. Десі, Т.О. Гордєєва, Д.О. Леонт'єв, Р. Райан, М.О. Холодна та ін..) науковців показано провідну роль когнітивно-стильових та атрибутивних характеристик особистості, імпліцитних теорій інтелекту, академічної самоефективності, самоконтролю та саморегуляції в успішності навчально-професійної діяльності. Втім роль когнітивних факторів у професійному самовизначенні студентів, зокрема майбутніх психологів, виявляється недостатньо розробленою у сучасні віковій та педагогічній психології.

Таким чином, актуальність, теоретичне та практичне значення заявленої проблеми, недостатня її теоретична та методична розробленість, психолого-педагогічні вимоги професійної підготовки студентів, необхідність сприяння розвитку професійному самовизначенню майбутніх психологів зумовили вибір теми дослідження: *«Когнітивні особливості професійного самовизначення студентів-психологів»*.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Тема дисертаційного дослідження пов'язана з комплексною науково-дослідною темою кафедри педагогіки і психології управління соціальними системами імені І.А. Зязюна Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут» М8706 «Розробка методології розвитку лідерського потенціалу національної гуманітарно-технічної та управлінської еліти в інформаційному суспільстві» (номер державної реєстрації № 0115U000520), що координується Міністерством освіти і науки України. Тему дисертаційного дослідження було затверджено на засіданні вченої ради факультету соціально-гуманітарних

технологій Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут» 17.03.2015 року, протокол №7 та уточнено 15.03.2016 року, протокол № 2.

Мета і завдання дослідження. Мета дослідження – визначити когнітивні особливості та динаміку професійного самовизначення майбутніх психологів.

Задачі дослідження:

- 1) проаналізувати проблему професійного самовизначення студентів-психологів та його когнітивних детермінант;
- 2) виявити вікову динаміку професійного самовизначення студентів-психологів;
- 3) визначити особливості професійної Я-концепції, академічної саморегуляції та мотивації навчально-професійної діяльності у студентів-психологів в залежності від типу їх професійного самовизначення;
- 4) визначити когнітивні предиктори професійного самовизначення студентів-психологів;
- 5) створити розвивальну програму з оптимізації професійного самовизначення майбутніх психологів засобами коучингової колоди метафоричних асоціативних карток.

Об'єкт дослідження професійне самовизначення студентів-психологів.

Предмет дослідження – когнітивні предиктори та особливості динаміки професійного самовизначення майбутніх психологів.

Методологічною та теоретичною основою дослідження виступили: теоретичні концепції самовизначення та саморозвитку суб'єкта діяльності (Г.М. Андрєєва, М. Р. Гінзбург, Е. Десі, Е. Еріксон, А.Л.Журавльов, С.Б. Кузікова, А.Б.Купрейченко, А. Маслоу, Р. Райан, К. Роджерс, С.Л. Рубінштейн та ін.), професійного самовизначення (К.О. Абульханова-Славська, А.О. Деркач, Е. Ф. Зеєр, Є.О. Климов, А.К. Маркова, О.В. Падалко, Н.С. Пряжніков, Дж.Сьюпер та ін.); теорія самодетермінації (Т.О. Гордєєва, Е. Десі, Р. Райан); теоретичні положення професійного самовизначення у студентському віці (Б.Г. Ананьєв, Е.Ф. Зеєр, Є.О. Климов, В.І. Слободчиков, Д.І. Фельдштейн та ін.), професійної Я-концепції психолога (І.П. Андрійчук, Ж.П. Вірна, А.О. Деркач, С.Т. Джанер'ян, Н.В. Кузьміна, А.О. Реан), когнітивних детермінант саморегуляції та самовизначення суб'єкта діяльності (А. Бандура, Т.О. Гордєєва, К. Двек, Е. Десі, Д.О. Леонтьєв, Є.М. Осін, М.О. Холодна, Р. де Чармс, І.П. Шкуратова).

Методи дослідження. Для розв'язання дослідницької проблеми був застосований комплекс методів, вибір яких зумовлено предметом, метою та завданнями дослідження. До комплексу увійшли наступні методи: *теоретичні* – аналіз, синтез, порівняння, систематизація, узагальнення теоретико-методологічних засад досліджуваної проблеми; *емпіричні* – експериментальні та психодіагностичні методи дослідження когнітивних особливостей професійного самовизначення студентів-психологів; *математико-статистичної обробки* даних (контент-аналіз, параметричні та непараметричні критерії порівняння вибірок, кореляційний аналіз, факторний аналіз, кластерний аналіз методом К-

середніх, двофакторний аналіз, дискримінантний аналіз) з наступною якісною інтерпретацією та змістовним узагальненням. Статистичний аналіз здійснювався за допомогою пакету статистичних програм Statistica 6.0.

Наукова новизна та теоретична значущість роботи полягають у тому, що:

уперше:

- обчислені дискримінантні рівняння, що надають можливість прогнозувати тип професійного самовизначення студентів-психологів умовах професійної підготовки у вищій школі;

- визначено позитивний зв'язок внутрішньої регуляції навчально-професійної діяльності з високим рівнем професійного самовизначення майбутніх психологів;

розширено уявлення про:

- роль когнітивних (імпліцитні теорії інтелекту, академічна самоефективність та самоконтроль, когнітивні стилі, локус контролю) факторів в становленні типів професійного самовизначення студентів-психологів;

- особливості професійної Я-концепції майбутніх психологів, сформованість якої характеризується зв'язком позитивного ставлення до майбутньої професії, активності в оволодінні нею з позитивним самоствавленням, рефлексивним, комунікативним та діяльнісним компонентами образу Я;

- процес професійного самовизначення студентів-психологів, що характеризується позитивною динамікою протягом навчання у вищій школі і є незалежним від становлення професійної ідентичності;

дістали подальшого розвитку:

- психологічна характеристика професійного самовизначення в показниках диференційованості, варіативності та деталізованості у студентів-психологів шляхом виявлення його когнітивних детермінант;

- засоби оптимізації процесу професійного самовизначення студентів-психологів шляхом створення та апробації у психолого-педагогічному супроводі майбутніх психологів технології застосування коучингової колоди метафоричних асоціативних карт «Супервізія».

Практичне значення дисертаційного дослідження полягає у визначенні когнітивних предикторів професійного самовизначення, у розробці авторської розвивальної програми з оптимізації професійного самовизначення студентів-психологів з використанням коучингової колоди метафоричних асоціативних карт «Супервізія», яка сприяє оптимізації процесу професійного самовизначення студентів-психологів і яку можна застосовувати в навчальному процесі у вищій школі.

Основні положення роботи й отримані в дисертаційному дослідженні результати можуть бути використані у ході професійної підготовки та підвищення професійного рівня практичних психологів при викладанні навчальних курсів «Соціально-психологічний тренінг», «Психологія праці», «Вікова психологія», «Основи психотерапії».

Результати дисертаційного дослідження впроваджені у навчальний процес

факультету соціально-гуманітарних технологій Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут» (довідка № 66-02-301/7 від 01.03.2018 р.), Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди (довідка № 01/10-220 від 02.03.2018 р.)

Особистий внесок здобувача. У трьох статтях, написаних у співавторстві, доробок здобувача складають: узагальнення теоретичних положень, збір емпіричних даних, обробка отриманих результатів. Розробки та ідеї, що належать співавтору, у дисертації не використовуються.

Апробація результатів дослідження. Основні теоретичні положення та отримані в ході дослідження результати пройшли апробацію на міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференціях: «Бочаровські читання» (м. Харків, 19-20 жовтня, 2012 року); «Когнітивні та емоційно-поведінкові фактори повноцінного функціонування людини: культурно-історичний підхід» (м. Харків, 18-19 жовтня, 2013 року); «Діяльнісно-поведінкові фактори життєздатності людини» (м. Харків, 28-29 листопада, 2014 року); «Психолого-педагогічні аспекти формування управлінського потенціалу сучасної молоді: теорія і практика» (м. Харків, 22 жовтня, 2014 року); «Когнітивні та емоційно-поведінкові повноцінного функціонування людини: культурно-історичний підхід» (м. Харків, 23-24 жовтня, 2015 року); «Лідери ХХІ століття. Формування особистості харизматичного лідера на основі гуманітарних технологій» (м. Харків, 21-22 вересня, 2017 року); «Актуальні проблеми психології особистості на європейському просторі» (м. Кам'янець-Подільський, 15 лютого, 2018 р.).

Публікації. Зміст роботи викладено у 14 публікаціях (11 одноосібних і 3 у співавторстві), із них 6 статей опубліковано у наукових фахових виданнях, затверджених МОН України, які входять до наукометричних баз.

Структура і обсяг дисертації. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел. Список використаних літературних джерел налічує 246 найменувань, з них 20 іноземною мовою. Повний обсяг дисертації 234 сторінки. Основний зміст викладено на 183 сторінках. Робота містить 45 таблиць, 27 рисунків, 4 додатка.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано актуальність проблеми, визначено об'єкт, предмет, мету й завдання дослідження, розкрито теоретико-методологічні основи і методи дослідження, його наукову новизну, теоретичне і практичне значення, представлено дані щодо апробації та впровадження результатів дослідження, публікацій та структури дисертації.

У **першому розділі** – *«Теоретичні засади вивчення когнітивних детермінант професійного самовизначення студентів-психологів»* наводиться огляд і аналіз наукової літератури з проблеми, розглядаються основні теоретичні підходи до професійного самовизначення студентів та його когнітивних детермінант у процесі фахової психологічної підготовки.

У психологічних дослідженнях професійне самовизначення розглядається в двох напрямках: як професійний та життєвий вибір (К.О. Абульханова-Славська, А.М. Кухарчук, Л.М. Мітіна, Г. Ріс, В.Ф. Сафін, Х. Томз, Д. Холланд,

А.Б. Ценціпер) і як багатокomпонентний, багаторівневий процес пошуку ціннісних орієнтирів і сенсу виконуваної професійної діяльності (Г. В. Акопов, М.В. Батирьова, С. А. Гільманов, Е. Гінцберг, К.М. Гуревич, Е. Ф. Зеєр, Є.О. Климов, Т.В. Кудрявцев, Д.О. Леонтєв, Ф.Парсон, Н. С. Пряжніков, Дж.Сьюпер, Д. Тідельман, О.Хара, О.Б. Шелобанова, Н.Б. Шевкієва, В.Ю. Шегурова та ін.). У низці психологічних досліджень (Г.М. Андрєєва, В.В. Гулякіна, О.В. Падалко) структура професійного самовизначення розглядається в єдності емоційного, поведінкового та когнітивного компоненту, причому зміст останнього складає професійна самосвідомість, або професійна Я-концепція особистості.

Студентський вік, що характеризується провідною діяльністю з отримання вищої професійної освіти, відноситься до первинної стадії професійного становлення і розглядається як етап підготовки до професійної діяльності (Т.В. Кудрявцев), стадія оволодіння знаннями, вміннями та навичками майбутньої професії, або стадія оптації (Є.О. Климов), допрофесійна стадія (А.К. Маркова), стадія дослідження та затвердження, що включає професійну освіту (Дж. Сьюпер). Професійна Я-концепція студента може бути визначена як складна динамічна система уявлень про себе як про суб'єкта навчально-професійної діяльності та майбутнього фахівця, що усвідомлюється, актуалізується та розвивається протягом професійної підготовки. Узагальнюючи теоретичні погляди на структуру професійної Я-концепції (О.М. Білецький, А.М. Рікель та ін.) можна виділити три її психологічні компоненти: когнітивний («Образ-Я», що розкриває неповторність самосприйняття та самоусвідомлення через фіксацію соціально- та професійно-рольової позицій та установок на оволодіння майбутньої професійною діяльністю і містить уявлення про власні професійні якості, здатності, кар'єрні домагання, самоефективність тощо), емоційний компонент («Ставлення-Я», яке визначається самооцінкою професійно-психологічних здатностей і особистісних професійно важливих якостей, взаємообумовлених емоційно-ціннісним ставленням до майбутньої професії) та мотиваційно-поведінковий компонент («Вчинкове-Я», що спрямоване на самовиявлення і самопрезентацію власного професійного «Я», обумовлено особливостями саморегуляції та мотивації навчально-професійної діяльності).

Теоретичне узагальнення досліджень, присвячених проблемі психологічних чинників професійної Я-концепції студентів, дозволяє визначити пріоритет когнітивних (когнітивні стилі, локус контролю, імпліцитні теорії здібностей, самоефективність у навчально-професійній діяльності) та мотиваційних (внутрішня мотивація та зовнішня регуляція навчально-професійної діяльності) факторів, які, в свою чергу, виступають і як детермінанти професійного самовизначення майбутніх психологів.

У другому розділі – *«Когнітивні особливості та динаміка професійного самовизначення студентів-психологів»* представлені результати емпіричного дослідження психологічних особливостей та динаміки професійного самовизначення майбутніх психологів протягом навчання у виші, впливу

когнітивних предикторів на становлення типів професійного самовизначення студентів, що оволодівають професією психолога.

У дослідницьку вибірку увійшло 170 студентів 1-5 курсів кафедри педагогіки і психології управління соціальними системами ім. академіка І.А.Зязюна факультету соціально-гуманітарних технологій «Харківського національного університету «Харківський політехнічний інститут»», (спеціальність «Психологія»). Розподіл респондентів за курсами навчання представлений таким чином: перший курс – 39 студентів, другий курс – 35, третій – 33, четвертий курс – 37 і 26 студентів 5 курсу навчання.

До психодіагностичного комплексу констатувального дослідження увійшли: авторська проективна методика «Рефлексивний твір на тему «Я і моя майбутня професія», що дозволяє визначити тип професійного самовизначення студентів-психологів, опитувальник професійної ідентичності студентів-майбутніх психологів У. С. Родигіної, методика «Хто я?» М. Куна і Т. Макпартленда, методика діагностики мотивації професійного навчання В.Г. Каташева, опитувальник «Академічна саморегуляція» Р. М. Райана, Д. Р. Коннелла в адаптації М. В. Яцюк, методика діагностики сприйнятого академічного контролю та самоефективності К. Двек в адаптації Т.О. Гордеєвої, шкала діагностики імпліцитних теорій здібностей Т.О. Гордеєвої, шкала локусу контролю Дж. Роттера, методика діагностики когнітивного стилю «Фігури Готтшальдта».

Першим завданням емпіричного дослідження було визначення взаємозв'язку між Я-концепцією майбутніх психологів та характеристиками їх професійної ідентичності. Визначено, що показники позитивного ставлення до майбутньої професії прямо пов'язані з показниками «рефлексивного Я» (0,44, $p < 0,0001$), «комунікативного Я» (0,46, $p < 0,0001$), «фізичного Я» (0,17, $p < 0,05$), «діяльнісного Я» (0,22, $p < 0,001$). Отже, висока міра усвідомлення власних психологічних, комунікативних, фізичних якостей та здатностей, навантаження Я-концепції ознаками активності у різних сферах діяльності студентів передбачає більш позитивне емоційне ставлення до майбутньої професії. Активність в оволодінні майбутньою професією також позитивно корелює з показниками «рефлексивного Я» (0,37, $p < 0,0001$), «комунікативного Я» (0,32, $p < 0,0001$) та «діяльнісного Я» (0,37, $p < 0,001$). Виходячи з отриманих результатів, доцільно розглядати високий рівень розвитку професійної Я-концепції як поєднання активного ставлення до майбутньої професії та високу міру активності в оволодіння нею з розвинутими сферами рефлексивного, комунікативного та діяльнісного компонентів образу Я.

З метою більш детального аналізу ролі професійної ідентичності у становленні професійного самовизначення студентів-психологів було здійснено кластерний аналіз показників за методикою У. Родигіної, у результаті чого було отримано три кластери та відповідні групи студентів-психологів.

Група 1 – високі показники позитивного ставлення до майбутньої професії – низькі показники негативного ставлення до майбутньої професії – високі показники активності у професійному становленні – низькі показники пасивності у професійному становленні – «Позитивна і активна професійна ідентичність» (32,7% вибірки студентів-психологів). Серед студентів цього типу переважають

першокурсники (66,7% вибірки студентів 1 курсу) і лише 15,2% студентів третього курсу характеризуються цим типом професійної ідентичності, що вказує на традиційну для 3 курсу кризу професійного самовизначення.

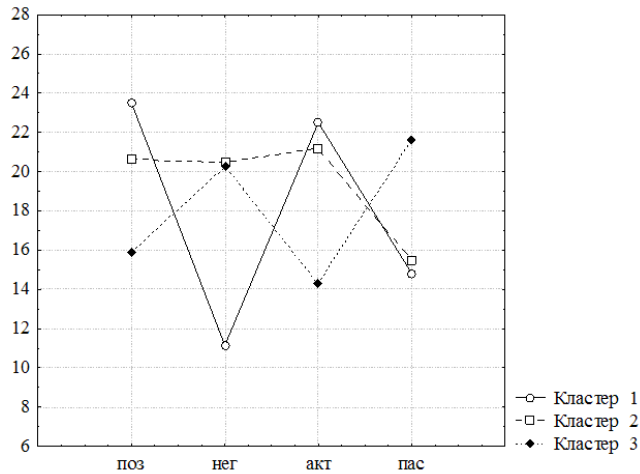

Рис. 1. Кластерні профілі показників професійної ідентичності майбутніх психологів

Група 2 - середні показники позитивного ставлення до майбутньої професії, негативного ставлення до майбутньої професії, високі показники активності в професійному становленні – низькі показники пасивності в професійному становленні – «Активна амбівалентна професійна ідентичність» (17,6% вибірки студентів-психологів). 33,3% студентів 2 курсу відносяться до даного типу професійної ідентичності.

Група 3 - низькі показники позитивного ставлення до майбутньої професії, середні показники негативного ставлення до майбутньої професії, низькі показники активності в професійному становленні, середні показники пасивності в професійному становленні – «Негативна і пасивна професійна ідентичність» (49,7% вибірки студентів-психологів). Групу студентів з цим типом професійної ідентичності складають 81,8% студентів 3 курсу і 48,6% студентів 4 курсу.

За результатами контент-аналізу творів студентів-психологів було визначено чотири *типи професійного самовизначення*, в яких відбивається уявлення про ролі і функції психолога, власне професійне майбутнє, розкривається ідентифікація студента з психологом-професіоналом:

1. «Диференційований – варіативний – деталізований» тип професійного самовизначення («ДВД», 15,3% вибірки): характеризує найвищий рівень розвитку професійного самовизначення, відбиває високу міру обізнаності в ролях та функціях психолога (диференціація функцій та ролей психолога), а також здатності уявляти різні варіанти поєднання ролей та функцій психолога у власній професійній діяльності (варіативність), схильність до деталізації обов'язків та можливостей психолога в здійсненні практичної діяльності (деталізованість). Крім того, студентам даного типу професійного самовизначення властиві оптимістичні установки стосовно власного працевлаштування та професійного самовдосконалення. Як правило, у творах студентів цього типу відбувається перехід від загальних уявлень про психолога-професіонала до деталізації власних

кар'єрних та професійних планів. Серед провідних спеціалізацій, що відображені у творах, є «практичний психолог» (40% з групи досліджуваних цього типу), «психолог-консультант» (27% респондентів цього типу), «дитячий психолог» (15%), «шкільний психолог» (15%).

2. *«Диференційований – варіативний – недеталізований»* тип професійного самовизначення («ДВН», 23,5% вибірки): характеризує достатній рівень розвитку професійного самовизначення, обізнаність у функціональних обов'язках та професійних якостях психолога (диференційованість), вміння уявити власну практичну діяльність як результат поєднання різних функцій терапевта, консультанта, тренера (варіативність), однак зазначимо недостатню визначеність цих функцій (недеталізованість). Провідною тематикою творів цього типу була ідентифікація себе з «дитячим психологом» (48,7% респондентів групи) та «шкільним психологом» (36,5%).

3. *«Недиференційований – неваріативний – деталізований»* тип професійного самовизначення («ННД», 38,2% вибірки): характеризує недостатнє розмежування ролей та функцій психолога (недиференційованість), одноплановість, нерізномісність майбутньої практичної діяльності (неваріативність), високу деталізованість обраної професійної діяльності. До цього типу відносяться такі семантичні категорії вибору майбутньої спеціалізації, як «психолог-консультант» (10,5% групи «ННД»), «психолог-тренер» та «організаційний психолог» – по 8,9%, «психосоматолог» і «соціальний психолог» – по 7,5% вибірки, «сімейний психолог» і «психотерапевт» – по 5,9%, «психолог-викладач» – 4,5%, «гіпнотерапевт», «фізіономіст», «військовий психолог», «психолог-реабілітолог», «кримінальний психолог» – 2,9%, «зоопсихолог», «коуч», «психолог екстремальних ситуацій», «юридичний психолог» – по 1,4% та інші категорії.

4. *«Дифузний»* тип професійного самовизначення («Д», 22,3% вибірки): характеризує низький рівень професійного самовизначення, низьку обізнаність в ролях та обов'язках психолога, невпевненість у власній здатності бути психологом, невизначеність у майбутній практичній діяльності. 55% досліджуваних цієї групи не визначились у майбутній професії, 18,6% визначились у тому, що працюватимуть не за фахом, 26,4% назвали «менеджера» як свою майбутню професію.

Частотний аналіз розподілу студентів-психологів за типами професійного самовизначення та курсами навчання показав, що з мірою включення студентів у навчально-професійну діяльність розвивається професійне самовизначення студентів-психологів: збільшується диференційованість, варіативність та деталізованість уявлень про майбутню професійну діяльність. Зокрема, якщо на першому курсі навчання лише 5,1% студентів виявили тип професійного самовизначення «ДВД», то на п'ятому до цього типу було віднесено вже 28% студентів. Зворотня динаміка спостерігається для студентів з «дифузним» типом професійного самовизначення, кількість яких зменшується до кінця навчання у виші. Зменшення кількості студентів типу «ДВН» та збільшення студентів типу «ННД» від курсу до курсу свідчить про те, що характер професійного

самовизначення стає більш конкретним та деталізованим стосовно власних професійних планів у процесі оволодіння професією психолога у вищій школі.

На рис. 2 показано розподіл студентів за типами професійного самовизначення та типами професійної ідентичності, що демонструє пряму відповідність між рівнем розвитку професійного самовизначення та типологічними характеристиками позитивного та активного ставлення до майбутньої професійної діяльності.

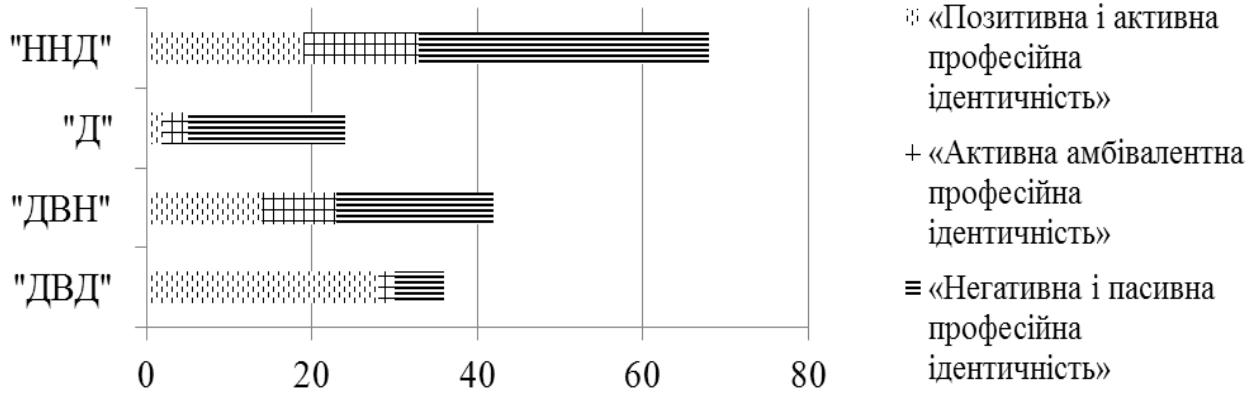

Рис. 2. Розподіл студентів психологів з різними типами професійного самовизначення за типами професійної ідентичності

Шляхом двофакторного дисперсійного аналізу було встановлено, що тип професійного самовизначення є більш впливовим фактором позитивної Я-концепції майбутніх психологів, ніж тип професійної ідентичності студентів-психологів (рис. 3). Зазначена тенденція стає очевидною на прикладі студентів другого курсу, в яких на тлі загалом досить високого позитивного ставлення до себе незалежно від типу професійної ідентичності, серед представників «дифузного» типу професійного самовизначення зазначається спадання позитивного самоствавлення.

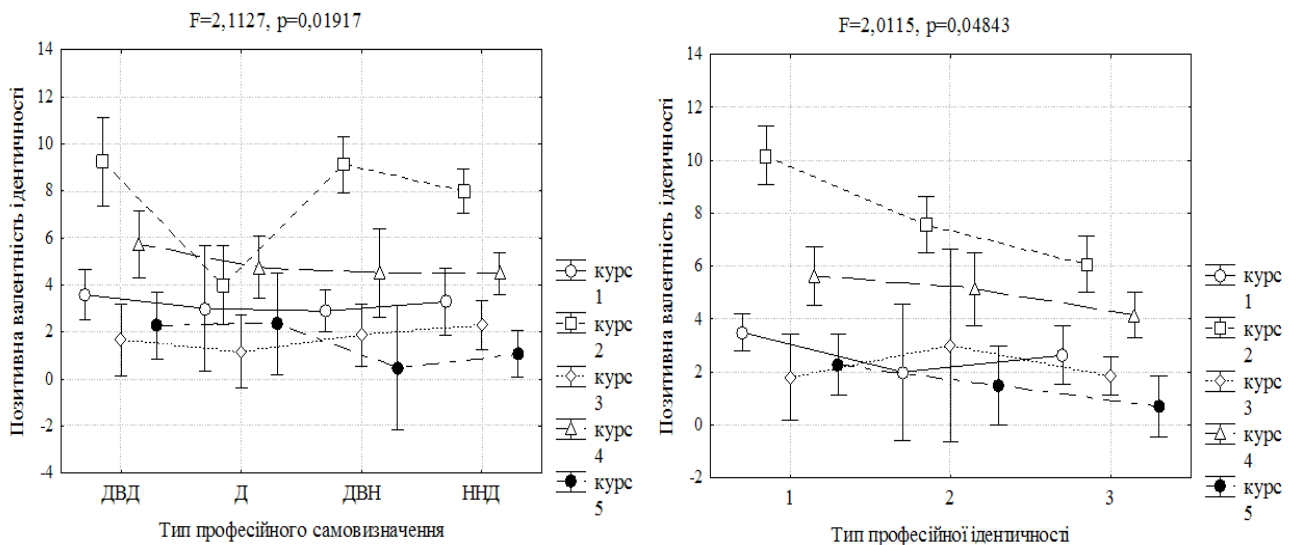

Рис. 3. Показники позитивної валентності Я-концепції студентів 1-5 курсів в залежності від типу професійної ідентичності та типу професійного самовизначення

Крім того, було показано, що з мірою зростання диференційованості, варіативності та деталізованості професійного самовизначення у студентів-психологів вищим виявляються такі показники Я-концепції: «рефлексивного Я» ($N=12,01$, $p<0,01$), «соціального Я» ($N=11,72$, $p<0,01$), «комунікативного Я» ($N=26,67$, $p<0,0001$), «матеріального Я» ($N=17,95$, $p<0,01$), «діяльнiсного Я» ($N=9,40$, $p<0,05$). Студенти «дифузного» типу професійного самовизначення характеризуються найвищими показниками «проблемного Я» ($N=13,04$, $p<0,01$).

Екстринсивна ($N=90,20$, $p<0,0001$) та інтроєктована ($N=87,55$, $p<0,0001$) академічна регуляція більшою мірою характеризує студентів з «дифузним» типом професійного самовизначення, у той час як студенти типу «ДВД» мають найвищі показники інтринсивної саморегуляції ($N=73,06$, $p<0,0001$) та ідентифікованого регулювання ($N=67,29$, $p<0,001$).

Студенти «дифузного» типу професійного самовизначення характеризуються найвищими показниками негативної ($N=56,98$, $p<0,0001$) та низької позитивної ($N=74,64$, $p<0,0001$) мотивації навчально-професійної діяльності, у той час як висока позитивна мотивація навчально-професійної діяльності характеризує студентів-психологів типу «ДВД» ($N=81,52$, $p<0,0001$).

Наступним завданням дослідження було визначити когнітивні особливості професійного самовизначення студентів-психологів. Дослідження *когнітивних стилів* студентів різних типів професійного самовизначення показало, що когнітивний стиль «вузькості – широти сканування», що проявляється в особливостях розподілу уваги, тобто у широті охоплення різних аспектів ситуації, а також у мірі точності обліку її релевантних ознак, має свою специфіку у студентів з різним типом професійного самовизначення. У студентів типу професійного самовизначення «ДВД» показники широти сканування є вищими в порівнянні зі студентами інших типів: «ННД» ($t=14,29$, $p<0,0001$), «ДВН» ($t=10,74$, $p<0,0001$) та «Д» ($t=16,38$, $p<0,0001$). Студенти «дифузного» типу мають нижчі показники широти сканування, ніж студенти типів «ДВН» ($t=-10,83$, $p<0,0001$), «ННД» ($t=-10,39$, $p<0,0001$). Полenezалежний когнітивний стиль, що проявляється в аналітичності пізнавальних образів як схильність деталізувати і диференціювати свої когнітивні враження, орієнтуючись при цьому на релевантні елементи сприйманого матеріалу, властивий більшою мірою студентам-психологам типу «ДВН» та «ДВД», які за його показниками перевищують студентів з «дифузним» типом ($t=4,60$ і $t=4,20$, $p<0,0001$ відповідно). Отже, дифузний тип професійного самовизначення у студентів характеризується домінуванням цілого у сприйнятті та мисленні, недостатнім диференціюванням частин в образі сприйняття, нездатністю долати контекст, невідокремленістю окремих подразників від фону.

Дослідження *академічного самоконтролю* як уявлень про можливості та здатності контролювати власні академічні досягнення та регулювати навчально-професійну діяльність показало залежність рівня його розвитку від типу професійного самовизначення у студентів-психологів. Високий рівень професійного самовизначення, що характеризує тип «ДВД» відзначається

найвищими показниками академічного самоконтролю: у порівнянні зі студентами типів «Д» ($t=19,99$, $p<0,0001$), «ДВН» ($t=5,46$, $p<0,0001$) та «ННД» ($t=6,26$, $p<0,0001$).

Академічна самоефективність як судження щодо здатності суб'єкта виконати навчальну діяльність (впоратися з певними навчальними завданнями) також властива більшою мірою студентам-психологам типу «ДВД»: вони перевищують за зазначеним показником студентів типів «Д» ($t=13,24$, $p<0,0001$), «ДВН» ($t=7,29$, $p<0,0001$) та «ННД» ($t=7,24$, $p<0,0001$). Студенти-психологи з дифузним типом професійного самовизначення характеризуються найнижчими показниками самоефективності: у порівнянні зі студентами типу «ННД» ($t=-6,20$, $p<0,0001$) та «ДВН» ($t=-4,37$, $p<0,0001$).

Локус контролю, що визначає уявлення про події життя та їх пояснення через внутрішньо чи зовнішньо обумовлені причини залежить від типу професійного самовизначення студентів-психологів. Майбутні психологи типу «ДВД» перевищують студентів з іншими типами професійного самовизначення за показником інтернальності, а саме: студентів типу «ННД» ($t=4,72$, $p<0,0001$), «ДВН» ($t=12,45$, $p<0,0001$) та «Д» ($t=29,84$, $p<0,0001$). Отже, схильність приписувати результати діяльності внутрішнім факторам, що називається «внутрішнім локусом контролю», або інтернальністю, властива студентам-психологам з високою мірою професійного самовизначення.

Встановлено відмінності в *імпліцитних теоріях інтелекту* як характеристики сприйняття власних здібностей у студентів-психологів з різними типами професійного самовизначення. Студенти-психологи, що характеризуються теорією «заданості» інтелекту, тобто у своїх міркуваннях про сутність і природу інтелекту вважають, що інтелект є сталим, фіксованим, мало змінюваним, погано контрольованим, більшою мірою представлені дифузним типом професійного самовизначення. Так, студенти «дифузного» типу професійного самовизначення перевищують за показниками ролі вроджених здібностей у функціонуванні власних інтелектуальних можливостей студентів типів «ННД» ($t=3,97$, $p<0,0001$), «ДВН» ($t=4,19$, $p<0,0001$) та «ДВД» ($t=6,74$, $p<0,0001$). Студенти-психологи, які характеризуються "прибутковою" (або нарощуваною) теорією інтелекту, навпаки, вважають, що інтелект – це контрольована характеристика, яку можна розвивати і покращувати, і серед них більшість тих, хто має вищий рівень розвитку професійного самовизначення. Так, студенти типу «ДВД», що характеризується найбільшою сформованістю професійного самовизначення, характеризуються найвищими показниками ролі зусиль в уявленнях про можливості розвитку власного інтелекту: вони перевищують студентів типів «ННД» ($t=6,01$, $p<0,0001$), «ДВН» ($t=10,73$, $p<0,0001$) та «Д» ($t=14,91$, $p<0,0001$).

З метою виявлення когнітивних предикторів професійного самовизначення студентів-психологів було застосовано дискримінантний аналіз. Аналіз λ Уїлкса для окремих предикторів, а також значень часткової λ дає наступний перелік предикторів за ступенем їх значущості та важливості для моделі: 1) широта сканування; 2) інтернальність; 3) роль зусиль; 4) переконання про академічну самоефективність; 5) переконання про академічний самоконтроль; 6) роль

здібностей. Статистична значимість цих предикторів знаходиться в діапазоні від $p < 0,05$ до $p < 0,0001$.

Для кожної з чотирьох груп студентів були обчислені класифікаційні рівняння, які можна використовувати в практичній роботі для прогнозування типу професійного самовизначення у майбутніх психологів:

«ДВД» = 1,79 Самоефективність + 2,14 Самоконтроль + 3,18 Широта сканування + 5,71 Роль зусиль + 2,22 Інтернальність + 2,72 Поленезалежність – 211,66

«Д» = 0,67 Самоефективність + 1,54 Самоконтроль + 1,60 Широта сканування + 2,55 Роль здібностей – 3,14 Роль зусиль – 0,31 Інтернальність – 2,06 Поленезалежність – 77,30

«ДВН» = 0,97 Самоефективність + 2,07 Самоконтроль + 2,36 Широта сканування + 2,55 Роль здібностей + 1,09 Інтернальність – 3,11 Поленезалежність – 133,24

«НДН» = 1,21 Самоефективність + 1,93 Самоконтроль + 2,30 Широта сканування + 2,51 Роль здібностей + 1,76 Інтернальність – 2,70 Поленезалежність – 146,31

У **третьому розділі** – «Засоби оптимізації професійного самовизначення студентів-психологів» представлені принципи побудови, структура, зміст і етапи реалізації в формульованому експерименті розвивальної програми, спрямованої на оптимізації процесу професійного самовизначення студентів-психологів.

Ключовим розвивальним засобом програми виступив комплекс оригінальних вправ та технік з використанням коучингової колоди метафоричних асоціативних карт «Супервізія», яку було розроблено, ґрунтуючись на теоретико-методологічних засадах застосування метафоричних асоціативних карт у програмах психологічного супроводу та психотерапії (Л. Тальпіс, Н. Нелідова, О. Копитін, О. Рассказова, О. Горобченко, Л. Степанова, О. Морозовська, Р. Ткач, В. Інжир, Г. Попова, Н. Мілорадова). Коучингова колода МАК «Супервізія» спрямована на вирішення таких практичних завдань у підготовці майбутніх психологів: 1) виявлення індивідуальних особливостей професійного самовизначення та уявлень стосовно себе як майбутнього професіонала; 2) визначення закономірностей становлення й розвитку професійного шляху; 3) сприяння формуванню професійної Я-концепції студентів-психологів; 4) визначення рівня психологічної готовності до майбутньої професійно-трудої діяльності; 5) активізація внутрішніх психологічних ресурсів (якостей та здатностей) особистості, що сприяють успішному оволодінні професією психолога; 6) сприяння саморозкриттю, розвитку комунікативних здатностей та поліпшенню психологічного клімату у студентській групі; 7) сприяння розвитку академічної саморегуляції, зростанню рівня внутрішньої мотивації до навчання; 8) сприяння та конкретизація професійного вибору майбутніх психологів.

Розроблена нами програма оптимізації процесу професійного самовизначення студентів-психологів складається з 3-х основних блоків (рис. 4), які реалізуються протягом 76 навчальних годин та включають в себе

консультативну коучингову роботу, супервізійну роботу, вправи з постановки професійних цілей та задач, ділові та рольові ігри, домашні завдання та обов'язкові форуми обміну думок.

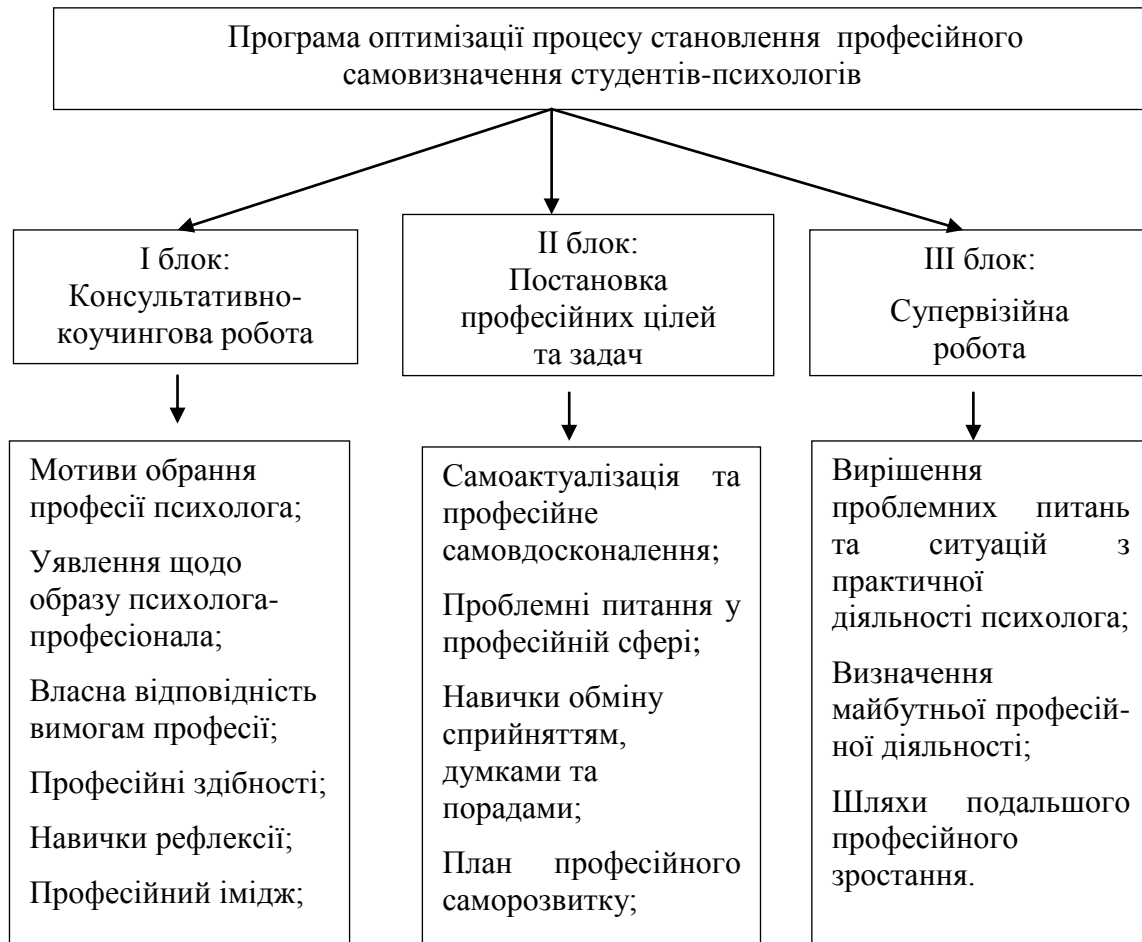

Рис. 4. Схеми розвивальної програми оптимізації професійного самовизначення студентів-психологів засобами коучингової колоди метафоричних асоціативних карт «Супервізія»

Для перевірки ефективності розвивально-корекційної програми використовувалися: 1) опитувальник професійної ідентичності студентів-майбутніх психологів У. С. Родигіної; 2) опитувальник «Академічна саморегуляція» Р. М. Райана, Д. Р. Коннелла в адаптації М. В. Яцюк; 3) шкала діагностики імпліцитних теорій здібностей Т.О. Гордєєвої.

У перевірці ефективності розвивальної програми брали участь 22 студенти, що увійшли до експериментальної групи та 16 студентів контрольної групи. На початку експерименту досліджувані контрольної та експериментальної групи не відрізнялись у показниках професійної ідентичності, академічної саморегуляції та імпліцитних теорій здібностей.

Контрольне дослідження показало позитивну динаміку позитивного ставлення до майбутньої професії та активного прагнення оволодіти нею (рис. 5), а також інтринсивної саморегуляції та ролі зусиль як характеристики теорії нарощуваного інтелекту (рис. 6) у студентів-психологів експериментальної групи.

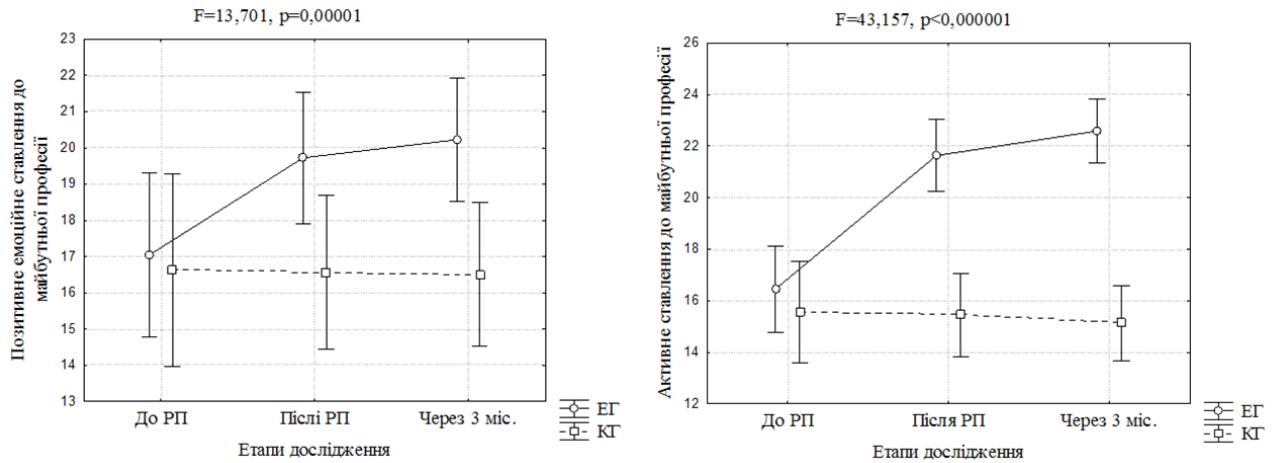

Рис. 5 Динаміка показників професійної ідентичності у студентів-психологів протягом реалізації розвивальної програми

Слід зазначити, що позитивна динаміка досліджуваних показників професійної ідентичності, академічної саморегуляції та «нарощуваної» імпліцитної теорії здібностей є сталою (за результатами повторного вимірювання через 3 місяці після завершення програми).

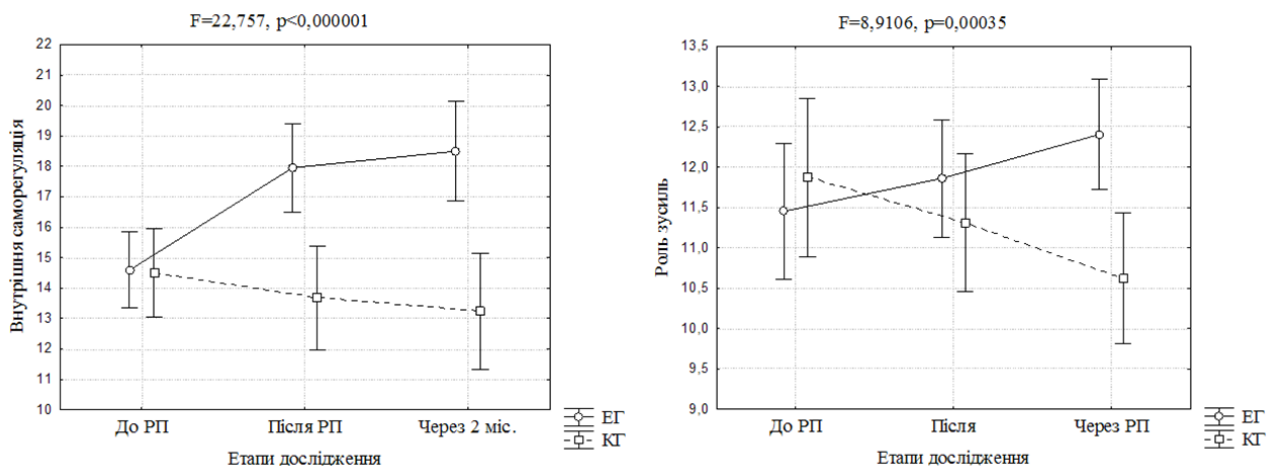

Рис. 6 Динаміка показників внутрішньої саморегуляції та ролі зусиль в імпліцитних теоріях здібностей у студентів-психологів протягом реалізації розвивальної програми

Отже, вплив розвивальної програми на оптимізацію показників професійного самовизначення, що виявляються у позитивному ставленні до професії психолога, прагненні до активного оволодіння нею, інтересу до навчально-професійної діяльності та переконаності у тому, що власні здібності та компетентність можна вдосконалювати, спортивно-художній діяльності є позитивним і сталим.

ВИСНОВКИ

У дисертації здійснено теоретичне узагальнення і нове вирішення актуального наукового завдання, що виявляється у визначенні когнітивних особливостей професійного самовизначення студентів-психологів. Отримані в

процесі дослідження теоретичні й емпіричні результати свідчать про досягнення мети дослідження, вирішення дослідницьких завдань і дають змогу сформулювати такі висновки:

1. Теоретичний аналіз проблеми професійного самовизначення студентів у психології дозволяє визначити цей феномен як процес усвідомлення власних професійних цінностей, смислів, якостей та здатностей, що зумовлює міру задоволеності результатами свого професійного навчання, а також обумовлює вибір напрямків і динаміку подальшого професійного становлення майбутнього фахівця. Загалом у науково-психологічній літературі професійне самовизначення розглядається в двох напрямках: як професійний та життєвий вибір, і як багатокомпонентний, багаторівневий процес пошуку ціннісних орієнтирів і сенсу виконуваної професійної діяльності. Структура професійного самовизначення розглядається в єдності емоційного, поведінкового та когнітивного компоненту, причому зміст останнього складає професійна самосвідомість, тобто професійна Я-концепція особистості як складна динамічна система уявлень про себе як про суб'єкта навчально-професійної діяльності та майбутнього фахівця, що усвідомлюється, актуалізується та розвивається протягом професійної підготовки у вищій школі. Теоретичне узагальнення досліджень, присвячених проблемі психологічних чинників професійної Я-концепції студентів, дозволяє визначити пріоритет когнітивних (когнітивні стилі, локус контролю, імпліцитні теорії здібностей, самоефективність у навчально-професійній діяльності) та мотиваційних (внутрішня мотивація та зовнішня регуляція навчально-професійної діяльності) факторів, які, в свою чергу, виступають і як детермінанти професійного самовизначення майбутніх психологів.

2. Дослідження вікової динаміки професійного самовизначення студентів-психологів показало, що з мірою включення студентів у навчально-професійну діяльність збільшується диференційованість, варіативність та деталізованість уявлень про майбутню професійну діяльність. Високий рівень розвитку професійного самовизначення у студентів-психологів загалом відповідає їх позитивній та активній професійній ідентичності, втім у студентів третього курсу, незалежно від типу професійного самовизначення, спостерігається криза професійної ідентичності – на тлі зростання обізнаності про функції, обов'язки та ролі психолога, здатності співвідносити їх з власними професійними перспективами, зростає критичність в усвідомленні себе як суб'єкта навчально-професійної діяльності.

3. Дослідження професійної Я-концепції майбутніх психологів з урахуванням характеристик професійної ідентичності, компонентів образу Я та самоствавлення дає можливість стверджувати, що студенти-психологи з активним ставленням до майбутньої професії та високою мірою активності в оволодіння нею мають більш розвинуті сфери рефлексивного, комунікативного та діяльнісного компонентів образу Я, а також більш позитивне самоствавлення. Саме цими особливостями професійної Я-концепції характеризуються студенти з високим рівнем професійного самовизначення, так само як і високим рівнем навчально-професійної мотивації, внутрішньої та ідентифікованої академічної

саморегуляції, що забезпечують високий і сталий інтерес до оволодіння професією психолога.

4. Дослідження когнітивних предикторів професійного самовизначення студентів-психологів шляхом дискримінантного аналізу дозволило стверджувати, що найбільш потужними детермінантами високої диференційованості, варіативності та деталізованості уявлень про професійну діяльність психолога та усвідомлення себе як її суб'єкта виступають широта сканування як когнітивно-стильова характеристика, інтернальний локус контролю, «нарощувана» імпліцитна теорія здібностей (роль зусиль), переконання про академічну самоефективність та самоконтроль.

5. Розвивальна програма з оптимізації професійного самовизначення майбутніх психологів з його когнітивних предикторів була представлена трьома блоками - консультативно-коучингова роботою, постановкою професійних цілей і задач, а також супервізійною роботою – і ґрунтувалась на застосуванні оригінальної коучингової колоди метафоричних асоціативних карток «Супервізія». Впровадження програми позначилось на сталій позитивній динаміці показників внутрішньої саморегуляції та ідентифікованого регулювання, активного та позитивного ставлення до майбутньої професії, зростанні ролі зусиль в поясненні власних інтелектуальних здібностей.

СПИСОК ПРАЦЬ, ОПУБЛІКОВАНИХ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті у фахових наукових виданнях з психології, включених до наукометричних баз та зарубіжних виданнях

1. Грінченко О. М. Процес розвитку професійної ідентичності майбутніх організаційних психологів під час навчання у ВНЗ / О. М. Грінченко // Проблеми сучасної педагогічної освіти. Серія: Педагогіка і психологія. – Ялта: РВНЗ КГУ, 2014.-Вип 42.-Ч.4. – С. 205-210.

2. Grinchenko O.M. Features of formation of students professional identity psychologists during training at university / О. М. Грінченко // Теорія і практика управління соціальними системами. Щоквартальний науково-практичний журнал. – Харків: НТУ «ХП», 2015. – №1. – С. 121-127.

3. Грінченко О. М. Особливості динаміки особистісної ідентичності студентів-психологів / О. М. Грінченко // Вісник Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди: Психологія. – Харків: Вид-во ХНПУ, 2016. – Вип. 54 – С. 15-28.

4. Грінченко О. М. Особливості динаміки саморегуляції навчальної діяльності студентів-психологів / О. М. Грінченко // Вісник Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди: Психологія.- Харків: Вид-во ХНПУ, 2017. – Вип. 56 – С. 71-86

5. Грінченко О. М., Попова Г.В. Когнітивний компонент профіідентичності у студентів-психологів / О. М. Грінченко, Г.В. Попова // Проблеми сучасної психології: Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, Інституту психології імені

Г.С.Костюка НАПН України. - Кам'янець-Подільський: Вид-во Аксіома, 2017. - Вип. 38. - С. 325-339.

6. Грінченко О. М., Попова Г.В. Використання метафоричних асоціативних карт у процесі професійного самовизначення студентів-психологів: результати апробації коучингової колоди «Супервізія» / О. М. Грінченко, Г.В. Попова // Вісник Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди: Психологія. - Харків, ХНПУ Г. С. Сковороди. – Харків: Вид-во ХНПУ, 2017. – Вип. 57

Публікації в інших виданнях

7. Грінченко О. М., Попова Г.В. Уявлення щодо майбутньої професії студентів-психологів як фактор професійного становлення / О. М. Грінченко, Г.В. Попова // Матеріали науково-практичної конференції «Бочаровські читання», 19-20 жовтня, 2012 року. - Харків, ХНУВС, 2013.- С.173-176.

8. Грінченко О. М. Психографічний аналіз діяльності та підготовки організаційного психолога / О. М. Грінченко // Матеріали I міжнародної науково-практичної конференції «Когнітивні та емоційно-поведінкові фактори повноцінного функціонування людини: культурно-історичний підхід», 18-19 жовтня 2013 року. – Харків, ХНПУ, 2013.- С.356

9. Грінченко О. М. Особливості формування професійної самосвідомості студентів-психологів під час навчання у ВНЗ / О. М. Грінченко // Міжвузівська науково-практична конференція студентів, аспірантів та молодих вчених «Психолого-педагогічні аспекти формування управлінського потенціалу сучасної молоді: теорія і практика», 22 жовтня 2014 року. – Харків, НТУ «ХП», 2014. - С.117

10. Грінченко О. М. Особливості формування професійних уявлень студентів-психологів щодо майбутньої діяльності / О. М. Грінченко // Всеукраїнська науково-практична конференція «Діяльнісно-поведінкові фактори життєздатності людини», 28-29 листопада 2014 року. – Харків, ХНПУ, 2014.- С.205-210

11. Грінченко О. М. Характеристика психологічного наратива образу професійного майбутнього у студентів-психологів на ранньому етапі навчання у ВНЗ / О. М. Грінченко // Матеріали II міжнародної науково-практичної конференції «Когнітивні та емоційно-поведінкові повноцінного функціонування людини: культурно-історичний підхід», 23-24 жовтня 2015 року. – Харків, ХНПУ, 2015. – С185-186

12. Грінченко О. М. Використання метафоричних асоціативних карт у програмі оптимізації професійного самовизначення студентів-психологів / О. М. Грінченко // Матеріали III міжнародної науково-практичної конференції студентів, аспірантів та молодих вчених «Психолого-педагогічні аспекти розвитку лідерського потенціалу сучасної молоді: теорія і практика», 18-19 жовтня 2017 року. – Харків: НТУ «ХП», 2017. - С.22-23

13. Grinchenko O. Metaphoric associative cards as a tool for optimizing the process of professional self-determination of students-psychologists / O. Grinchenko // Proceedings of IV International Conference for Students, Postgraduates and Young

Scientists «The Youth of the 21st century: Education, Science, Innovations», December 6th, 2017. – Vitebsk: Educational establishment “Vitebsk State University named after P. M. Masherov”, 2017. – P.119-121

14. Грінченко О. М. Метафоричні асоціативні карти «Супервізія» як коуч-інструмент у роботі психолога / О. М. Грінченко // «Актуальні проблеми психології особистості на європейському просторі», 15 лютого 2018 р. : Матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої 100-річчю від дня заснування Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка / за ред. С.Д. Максименка, Л.А. Онуфрієвої. – Кам'янець-Подільський : Медобори-2006, 2018.- С.38-42

АНОТАЦІЯ

Грінченко О.М. Когнітивні особливості професійного самовизначення студентів-психологів. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата психологічних наук за спеціальністю 19.00.07 – педагогічна та вікова психологія. – Харківський національний педагогічний університет ім. Г.С. Сковороди. – Харків, 2018.

У дисертації викладено результати вивчення динаміки та когнітивних детермінант становлення професійного-самовизначення студентів-психологів.

Робота містить теоретико-методологічне обґрунтування та результати емпіричного дослідження когнітивних предикторів професійного самовизначення студентів-психологів. Виявлені когнітивні особливості професійного самовизначення, до яких відносяться локус контролю, імпліцитні теорії здібностей, когнітивні стилі, академічна само ефективність та академічний самоконтроль. Визначено позитивну динаміку професійного самовизначення майбутніх психологів протягом навчання у виші.

Розроблено розвивальну програму з оптимізації процесу професійного самовизначення студентів-психологів, ефективність якої доведена зростанням показників внутрішньої регуляції, активного та позитивного ставлення до професії та ролі зусиль у розвитку здібностей.

Ключові слова: професійне самовизначення, студенти-психологи, імпліцитні теорії здібностей, когнітивні стилі, локус контролю, академічна самоефективність, академічний самоконтроль, академічна саморегуляція, коучингова колода, метафоричні асоціативні карти, професійна Я-концепція.

SUMMARY

Grinchenko O.M. Cognitive features of professional self-determination of students-psychologists. - Qualifying scientific work on the rights of manuscript.

Dissertation for the degree of a candidate of psychological sciences (doctor of philosophy) in specialty 19.00.07 «Age and pedagogical psychology». – H.S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University, Kharkiv, 2018.

The dissertation presents the results of the study of dynamics and cognitive determinants of the formation of professional self-determination of students-psychologists. A dissertation presents an analysis of scientific and theoretical concepts and approaches to research problems of the cognitive characteristics of professional self-determination.

The theoretical analysis of the problem of professional self-determination of students in psychology presented in the work allowed to identify this phenomenon as a process of awareness of their own professional values, meanings, qualities and abilities that determines the level of satisfaction with the results of their professional education, as well as determines the choice of directions and the dynamics of further professional development of the future specialist. In general, in scientific and psychological literature, professional self-determination is considered in two directions: both professional and life choices, and as a multicomponent, multilevel process of finding value orientations and the meaning of the professional activity being performed. It has been shown that the structure of professional self-determination is considered in the unity of the emotional, behavioral and cognitive component, with the latter content being professional self-consciousness, that is, the professional self-concept of the individual as a complex dynamic system of representations of oneself as a subject of educational and professional activity and future specialist, which is realized, actualized and developed during professional training in high school. The theoretical generalization of researches devoted to the problem of psychological factors of the professional Self-concept of students allows us to determine the priority of cognitive (cognitive styles, locus of control, implicit theories of abilities, self-efficacy in educational and professional activities) and motivational factors (internal motivation and external regulation of educational and professional activity) , which, in turn, act as determinants of the professional self-determination of future psychologists.

Positive age dynamics of professional self-determination of students-psychologists is determined, which reveals growth of differentiation, variability and detailization of future professional activity awareness. It is shown that the high level of professional self-determination in students-psychologists generally corresponds to their positive and active professional identity.

It is determined that students-psychologists with an active attitude towards the future profession and a high degree of activity in its acquisition have more developed areas of reflective, communicative and activity components of the Self-image, as well as more positive self-attitude. It is these peculiarities of the professional Self-concept characterized by students with a high level of professional self-determination, as well as a high level of educational and professional motivation, internal and identified academic self-regulation, providing a high and steady interest in mastering the profession of a psychologist.

The empirical study of cognitive predictors of professional self-determination of students-psychologists through discriminatory analysis has allowed to state that the most powerful determinants of high differentiation, variability and detailization of representations about the professional activity of a psychologist and the awareness of himself as its subject are the scanning width as a cognitive-stylistic characteristic, the internal locus of control , "growth mind-set" implicit theory of abilities (the role of effort), belief in academic self-efficacy and self-control.

The author proposes the development and correction program of optimization of professional self-determination of students-psychologists. In particular, it acquires scientific significance of the use of the author's coaching deck of the metaphorical

associative maps "Supervision" as one of the methods for optimizing the professional self-determination of students-psychologists.

Keywords: professional self-determination, students-psychologists, implicit theory of abilities, cognitive styles, locus of control, academic self-efficacy, academic self-control, academic self-regulation, coaching cards, metaphorical associative cards, professional Self-concept.

АННОТАЦИЯ

Гринченко А.Н. Когнитивные особенности профессионального самоопределения студентов-психологов. - На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата психологических наук по специальности 19.00.07 - педагогическая и возрастная психология. - Харьковский национальный педагогический университет имени Г.С. Сковороды. - Харьков, 2018.

В диссертации изложены результаты изучения динамики и когнитивных детерминант становления профессионального-самоопределения студентов-психологов.

Работа содержит теоретико-методологическое обоснование и результаты эмпирического исследования когнитивных предикторов профессионального самоопределения студентов-психологов. Обнаруженные когнитивные особенности профессионального самоопределения, к которым относятся локус контроля, имплицитные теории способностей, когнитивные стили, академическая самоэффективность и академический самоконтроль. Определена положительная динамика профессионального самоопределения будущих психологов на протяжении обучения в вузе.

Разработана развивающая программа по оптимизации процесса профессионального самоопределения студентов-психологов, эффективность которой доказана ростом показателей внутренней регуляции, активного и позитивного отношения к профессии и роли усилий в развитии способностей.

Ключевые слова: профессиональное самоопределение, студенты-психологи, имплицитные теории способностей, когнитивные стили, локус контроля, академическая самоэффективность, академический самоконтроль, академическая саморегуляция, коучинговая колода, метафорические ассоциативные карты, профессиональная Я-концепция.